

Розділ 2. УКРАЇНСЬКА БІОГРАФІСТИКА

УДК 94(477)

Олег Пилипишин

РОЛЬ ЮЛІАНА РОМАНЧУКА В ЗАСНУВАННІ УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ У ЛЬВОВІ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті висвітлюються заходи, запропоновані Ю. Романчуком у заснуванні Українського університету у Львові. Простежується співпраця політика з відомими громадсько-політичними діячами та науковцями на початку ХХ ст. щодо заснування української вищої школи.

Ключові слова: Східна Галичина, вища школа, Юліан Романчук, Австро-Угорська імперія, Львівський університет.

Актуальність досліджуваної тематики ґрунтується на тому, що наприкінці 90-х років ХІХ ст. провідні галицькі політики прийшли до усвідомлення важливості боротьби за національну вищу школу, Український університет. Відтоді питання Українського університету не сходять зі сторінок української партійної преси, де воно розглядається кризь призму двосторонніх стосунків з поляками та тристоронніх – українсько-польських з центральним урядом, й зосереджується, за оцінками тогочасної публіцистики, головним чином, на наступних принципових аспектах проблеми: "1) чи мають русини підставу до такого жадання; 2) чи заходить дійсна потреба зреалізування цього жадання; 3) яке значення для краю і держави мало би заснування окремого русько-українського університету" [4].

Історіографія досліджуваної проблеми на сьогодні практично відсутня, власне у цьому й проявляється новизна публікації. Окремі розвідки, що стосуються Ю. Романчука, присвячено його громадсько-політичній, парламентській діяльності. Серед сучасних дослідників можна назвати В. Булачека [3], Ю. Плекана [7], І. Чорновола [8].

Мета статті – проаналізувати роль Ю. Романчука, депутата до Галицького сейму і Державної Ради, у заснуванні Українського університету у Львові в досліджуваній період.

На початку ХХ ст. українські політичні і громадські діячі неодноразово намагалися звернути увагу австрійського уряду на явну дискримінацію, якої зазнавали 3,5 млн українці в Галичині, Буковині й на Закарпатті внаслідок відсутності власного університету. Зокрема, вони вказували на те, що українці є єдиним великим народом Австрійської монархії, який не має власної вищої школи, позаяк німці мають аж 6 університетів (у Відні, Інсбруку, Граці, Зальцбургу, Празі, Чернівцях), чехи – 1 (у Празі), й навіть поляки, які поступаються за чисельністю українцям, фактично володіють двома (у Кракові та, завдяки ополеченню, у Львові) [11, с. 26]. Між тим, 19 стаття основного закону Австро-Угорської держави від 1867 р. гарантувала "усім народам і племенам держави рівні права щодо вживання рідної мови в шкільництві, адміністрації, публічному та науковому житті" [5]. Формально вона надавала українцям право отримувати не лише початкову й середню, але й вищу освіту рідною мовою як загальнонавчівану в Галичині, без обов'язку навчатись іншою краєвою мовою – польською.

Ще на початку 70-х років ХІХ ст., внаслідок доволі слабкого розвитку верстви національної інтелігенції, українці не змогли висунути кандидатів на українські кафедри. Цим негайно скористалися поляки, які, захопивши у свої руки практично усі кафедри, юридично закріпили домінуючі позиції в університеті [9, с. 17]. Польські професори відмовлялися трактувати українську мову як рівноправну у вищій освіті Галичини й вимагали від уряду закріпити польський характер університету у Львові.

Підстава заснування українського Університету виникає з появою організованого українського руху під час революції 1848–1849 рр. З утвердженням у Львові першої української політичної організації – Головної Руської Ради та місцевих руських рад, українська громадськість почала домагатись організації народних шкіл в усіх селах і містечках, запровадження навчання рідною мовою в середніх та вищих школах та заснування нових навчальних закладів для підготовки учителів. У червні 1848 р. українська делегація на Слов'янському конгресі у Празі заперечила домагання польських делегатів стосовно запровадження польської мови у Львівському університеті. Голова

української делегації Іван Борискевич підкреслював, що для "заспокоєння культурних потреб поляків у Галичині існує Краківський університет, а Львівський мусить стати українським" [2, с. 165].

Активний розвиток українського національного руху наприкінці XIX ст., що сприймався польською суспільністю в Східній Галичині як "український наступ на польський "стан володіння", особливо перехід українських партій до гасел національної незалежності, змушував ендеків сприймати українців як головний "ворожий елемент". Тож не дивно, що у переліку вимог українських політичних партій чи не найбільшу неприязнь у польських національних демократів викликала вимога допущення української мови до сфери вжитку у внутрішньому урядуванні університету, а надалі – створення українського університету у Львові. Вони вбачали у ній передусім "бойове гасло русинів" в наступі не лише на польський характер Львівського університету, а й на "польський стан володіння" в Східній Галичині [16, s. 112–116]. Боротьба українців за власну вищу школу трактувалася ендеками як порушення політико-правового статусу польської мови, як замах на польську автономію Галичини, а вимоги розширення прав української мови у Львівському університеті розцінювалися як порушення політичних прав поляків й крок українців до сепаратизму [17, s. 434, 435].

Проблема заснування української вищої школи неодноразово звучала в стінах найвищих органів влади Австро-Угорської імперії. Так, 19 листопада 1901 р. Ю. Романчук у парламенті виступив з пропозицією, щоб уряд подав проект закону про заснування Українського університету у Львові, а до того часу утворити паралельні кафедри з українською мовою навчання. "Руского населення въ Галичинъ и Буковинъ є близько повчерверта міліона душ; въ обох тыхъ краяхъ є нинь пять рускихъ гімназіі; рускихъ студентовъ у самомъ львовськомъ університетъ є по-надъ 600; рускихъ урядниковъ, судьвъ, адвокатовъ, лъкарьвъ, учительвъ середныхъ школь э значнйше число, а потрібно ихъ ще більше. Тому-то повный університетъ рускій показує ся, як для практичних так и для культурних цілей нагло потрібнымъ" [6, с. 1]. Ця вимога, як не прикро, не набрала потрібних 2/3 голосів. У результаті чого, 3 грудня 1901 р. 440 українських студентів залишили Львівський університет і роз'їхалися в університети Кракова, Відня, Праги, де їх без будь-яких перепон прийняли. "А справедливе правительство придивляє ся сему цілком рівнодушно, хоч такого випадку не було ще на цілім світі від чотиреста літ з горою" [1, с. 1]. Крім виступів у парламенті з вимогою відкриття українського університету Юліан Романчук "брав участь в депутаціях Русинів міста Львова і Наукового Товариства ім.Шевченка та провадив дві депутації студентів (в рр.1901. і 1904) до міністра" [10, с. 6].

Польські націоналістичні політики називали університетське питання штучно спровокованою українськими радикалами, оскільки вважали український народ "недозрілим" з етнічного погляду до вищої освіти власною мовою. Одним із вагомих аргументів польських національних демократів і консерваторів у запереченні ними культурної необхідності для українців національного університету було твердження про відсутність українських наукових сил та студентської молоді. Подібно висловлювалися органи станьчиків "Przegląd Polski" і "Czas", критикуючи заяву депутата до Віденського парламенту, голови Українського парламентського клубу Ю. Романчука у парламенті, про домагання трьома з половиною мільйонами українців в Австрії власного університету. Польські консерватори переймалися питанням, чи зможуть ці мільйони реально висунути з свого середовища сучасного рівня науковців, професорів та студентів та чи українська мова стоїть на належному рвні, щоб сформувати наукову термінологію, і чи мають українці власну наукову літературу. "Przegląd" негативно відповів на це питання: "Руська суспільність, щоправда, має у Львівському та інших австрійських університетах кількох професорів і доцентів, та ані наукової літератури, ані відповідної кількості вчених". Тож якщо б вони отримали власний університет, то однаково, "не мав би він майбутнього, і не знали б, що з ним робити, поза цим фактором не мали би вже жодного іншого "популярного народного гасла", хіба що домагання української академії наук" [15].

На нашу думку, питання заснування Українського університету гальмувалась тими ж українськими політиками, що представляли русинів у Державній Раді і у сеймі. Передусім, між представниками українських партій, як завжди, не було єдності. Депутати-українці переходили з одного до іншого парламентських клубів, що не сприяло солідарності між ними і деморалізувало усю українську інтелігенцію. Приклад єдності і солідарності між ними, можливо спонукав би до порозуміння у Східній Галичині, принаймні між народними партіями. Як писав І. Пулюй до Ю. Романчука: "У жебруючих Русинів нема вже почуття народної чести і свого достоїнства. Урядова політика розбила народні сили на два табори: Романчук і товариші і Барвіньский і товариші, що ніби то боронять права українського народу, але роблять політику кожен на свою руку" [13, арк. 7]. Отже, така репрезентація не могла мати ні сили, ні поваги перед австрійським урядом.

Для консолідації українських депутатів у питанні заснування Українського університету, взялись визнані у Європі науковці І. Пулюй та І. Горбачевський. У своїх листа до О. Барвіньского і

Ю. Романчука, які в цей час формували галицьку політику, професори доводили важливість заснування університету у Львові для збереження українських наукових сил. У листі до О. Барвінського від 12 березня 1904 р. визнані професори просили дозволу повторно надрукувати його ім'я на меморіалі, переданому прем'єр-міністру Керберові і міністру освіти Гартльові двома роками раніше. Крім того І. Пулюй і І. Горбачевський просили О. Барвінського підтримати це важливе питання у Державній Раді: "не дождити Русинам свого університету з заложенними руками, а треба добиватись його". На думку І. Пулюя, солідарність потрібна не тільки у провінційній Галичині, але й між представниками у Державній Раді, тим самим звинувачуючи О. Барвінського у протилежному: "Ти Друже, вибачай за отверте слово, тяжко согрішив, не приставши до руського клубу. Нічого тобі витирати чужі кути в слав'янському клубі. Там ти нічого не висидиш для руського народу, а робиш йому кривду, що не стоїш солідарно з тими, що вірно боронять свій нарід. Я не розумію, чому Тобі не йти в купі з Романьчуком" [13, арк. 4].

15 березня 1904 р. О. Барвінський погодився на друк славнозвісного листа з його підписом у "Ділі" та у "Ruthenische Revue". Однак не погодився зі звинуваченнями його особи у зраді, вважаючи їх, щонайменше невинуваними. Як підтвердження своєї гідної поведінки, він посилається на промови у сеймі і Державній Раді, зафіксовані у стенографічних протоколах, у яких переконливо йдеться про захист змагань українців у заснуванні Українського університету. Останньою краплею для політика стало звинувачення Пулюя у несолідарності.

На думку О. Барвінського, Ю. Романчук порушив довіру ще у 1890 р., виступивши з Українського клубу Державної Ради, щоб консолідуватися з москвофілами. На його думку, у 1897 р., перед виборами, члени клубу запрошували на спільну нараду Д. Танякевича, Т. Окуневського і Яросевича, однак ті відмовились. "А так само клуб Романчука в 1901 р. не мав нічого пильнішого, як напасти на мене в державній Раді на радість ворогів. Тепер переконались народовці, що не мене і моїх товаришів, а москвофілів, котрим допомогли до зросту, треба було побивати" [13, арк. 3]. На переконання І. Пулюя, жоден з політиків не мали власної позиції, а підтримували точку зору міністра Гартля. Не знаючи усіх деталей та процедури заснування європейських університетів, Ю. Романчук і О. Барвінський, погоджувалися з міністерською думкою. Свого часу міністр освіти зазначив делегатам Товариства ім. Т. Шевченка: "Гроші на руський університет у Львові може і б знайшлись, біда тільки в тому, що ваша університетська справа з політикою зв'язана, та ще й тому, що між Русинами нема наукових сил на катедри! Поки що я готов давати стипендії таким Русинам, що мають охоту приготовлюватись на доцентів. А як будуть наукові сили, тоді вже й не тяжко буде заложити руський університет" [13, арк. 8].

У цьому випадку варто погодитись з думкою І. Пулюя про те, що жоден з українських політиків, не зміг довести міністрові, що гроші на університет – це гроші з податків, які українці платили і готові платити заради отримання освіти. Проблема полягала у тому, що Ю. Романчук спільно з іншими політиками не консультувалися з більш компетентними особами і відповідно не могли дискутувати у питанні заснування Українського університету. Свою допомогу запропонували І. Пулюй та І. Горбачевський, які працювали у Празькому університеті. Зокрема, перший склав повний список професорсько-викладацького складу, необхідного для функціонування університету [13, арк. 10], і вимагав від українських депутатів "з огляду на потреби культурного змагання руського народу, ставити внесення, щоб рада державна вже тепер ухвалила потрібні кредитні основання цілого руського університету у Львові" [13, арк. 16].

На перехідній стадії українізації Львівського університету пропонувалося створити і систематизувати українські кафедри, частково з професорського складу і частково із асистентів професорів. Зокрема, на філософському факультеті: кафедра хімії (кандидат на місце професора – доктор Іван Горбачевський, професор університету Праги); кафедра слов'янської історії літератури (кандидат на місце професора – доктор Іван Франко зі Львова); кафедра географії (кандидат на місце асистента – доктор Степан Рудницький, професор гімназії зі Львова); кафедра математики (кандидат на місце асистента – доктор Володимир Левицький, професор гімназії (Львів); кафедра історії Австрії (кандидат на місце асистента – доктор Степан Томашевський, професор гімназії (Бережани); кафедра класичної філології (кандидат на місце асистента – доктор Іван Копач, професор гімназії (Львів); кафедра зоології (кандидат на місце асистента – доктор Іван Раковський, професор гімназії (Коломия).

На юридичному факультеті планувалося утворити п'ять кафедр: римського права (кандидат на місце професора – доктор Михайло Зобків, приват-доцент університету в Загребі); канонічного права (кандидат на місце асистента – професор університету доктор Тит М'ясковський зі Львова); історії конституції Австрії (кандидат на місце асистента – доктор Мирон Кордуба, професор гімназії з Чернівців); цивільного правопорядку Австрії (кандидат на місце асистента – доктор

Вергановський, юрист зі Львова); адміністрації і статистики (кандидат на місце асистента – доктор Володимир Охримович, адвокат зі Львова).

На теологічному факультеті мали функціонувати чотири кафедри: історії церкви (кандидат на місце асистента – доктор Степан Юрик, професор гімназії зі Львова); догматики (кандидат на місце асистента – доктор Йосип Жук, ректор греко-католицької семінарії (Львів)); етики (кандидат на місце асистента – доктор Карл Жермі, префект греко-католицької семінарії (Львів)); фундаментальної філософії (кандидат на місце асистента – доктор Тит Гатіножинський, професор греко-католицької семінарії зі Станіславова) [12, арк. 9–10].

На переконання політика, українці мали науковий потенціал та ресурси для заміщення польських викладачів, наявність української вищої школи мала б частково зняти політичне напруження між українцями та поляками, а також повернути на Батьківщину українських науковців, що працювали в університетах багатьох європейських країн.

Упродовж багатьох років представники українців у Віденському парламенті вносили пропозиції до бюджетної комісії про виділення коштів на розвиток українських наукових сил та вимагали створення окремого університету [14], проте їх бажання залишались поза увагою.

У березні 1908 р., під час обговорення у Віденському парламенті бюджету міністерства віросповідань й освіти, склались сприятливі умови для прийняття словенським, хорватським, українським, італійським та румунським клубами спільної резолюції з вимогою негайного заснування національних університетів для цих народів. За таких умов польські політики намагались нав'язати українським депутатам компромісне розв'язання. Вони пропонували останнім визнати польський характер Львівського університету і за це отримати широкі можливості для підготовки в ньому українських національних кадрів, а також принципову згоду на заснування в майбутньому окремого університету. З такою пропозицією виступив голова Австро-Угорського банку Леон Білінський та міністр фінансів В. Коритовський [18, с. 224–225].

Ця заява стала першою після довгих років конфронтації спробою досягнення польсько-українського компромісу. Переговори у цій справі проводили навесні 1908 р. у Відні представники Польського клубу С.Гломбінський і Л.Білінський та українського представництва К. Левицький і М. Василько. Сторонам вдалося узгодити попереднє порозуміння, що передбачало, окрім допуску українців до адміністративних посад у Східній Галичині, основним чином як заступників поляків у намісництві, сеймі, крайовій шкільній раді, судах, повітових управліннях тощо, проведення спільними зусиллями двох парламентських клубів закону про Львівський університет. Згідно з розробленим проектом, Львівський університет залишився б полякам, а уряд в означений термін розпочав би створення в Галичині українського університету [19, с. 486–488].

Вбивство 12 квітня 1908 р. українським студентом М. Січинським намісника А. Потоцького, що було реакцією на зловживання проти українських кандидатів на сеймових виборах 1908 р., посилювало вплив ендеків та подоляків на польську суспільну думку. Того ж дня перед пам'ятником А. Міцкевича відбулося віче польської студентської молоді, на якому промовці наголошували, що "Галичина – це польський край, а Львів – це польське місто". Після віча відбулися сутички біля приміщення українського студентського товариства "Академічна громада" [20, с. 10–11].

Вчинок М. Січинського став приводом для розриву польськими політиками переговорів у Відні. Проте після призначення новим намісником одного з провідних діячів станьчиків професора права Ягеллонського університету Міхала Бобжинського позиція польських суспільно-політичних сил щодо питання українського університету зазнала певних змін. Вирішальний вплив на це мало загострення зовнішньополітичного становища Австро-Угорщини (боснійська криза) і погіршення австро-російських відносин.

Віддані династії Габсбургів станьчики у союзі зі "старими" демократами та людовцями розпочали створення у Галичині австрофільського блоку, так званого "намісницького", який мав утворитися з означених польських партій та українських народовців. Їм протистояли ендеки, що проголошували гасла національної незалежності, частина подоляків, що виступали проти підтримки урядом політичних прагнень українців, та низка дрібніших партій, а також проросійськи орієнтовані москвофіли, що намагались сформуванати так званий "антиблок" [21, с. XLIX–XLX].

3 грудня 1908 р. представники "русинського парламентарного клубу" Ю. Романчук, О. Колесса та С. Дністрянський звернулись до міністерства освіти імперії Габсбургів з попередженням, що питання університету є не лише актуальним, а й доволі небезпечним, і може призвести до більш масштабніших, прикрих інцидентів і студентських демонстрацій [12, арк. 9–10]. Однак і ця заява парламентарів не була розглянута.

Таким чином, аналіз діяльності Ю. Романчука, депутата до вищих органів державної влади Австро-Угорської держави, голови Українського парламентського клубу, свідчить про те, що віденський уряд та польська адміністрація у Галичині свідомо ігнорували вимоги українців щодо

заснування свого університету, і таким чином обмежували культурний розвиток та конституційні права українців. Заполітизована атмосфера стала однією з причин того, що питання заснування Українського університету у Львові не була логічно завершена. В умовах Австро-Угорської дуалістичної монархії домогтись її справедливого вирішення для українців виявилось неможливим.

Заклики до захисту національних ідеалів, що лунали з обох сторін протистояння в університетському питанні, набували надзвичайно широкої суспільної підтримки, однак в умовах політичної нестабільності Австрійської монархії й невпевненості її підданих у власному майбутньому, не прияли розв'язанню цього актуального для українців питання.

Список використаних джерел

1. Бєсїда п.Романчука, виголошена в державній радї д.21.с.м.при загальній дебатї бюджетовї // Дїло. – 13 (26) лютого 1902. – С. 1. 2. Брик І. Слов'янський з'їзд у Празї 1848 р. і українська справа / Брик І. // Записки НТШ. – 1920. – Т. 79. 3. Булачек В. Юліан Романчук: громадсько-політична діяльність / В. Булачек. – Львів, 2011. – 176 с. 4. Волинець С. Юліан Лаврівський / С. Волинець // Передвісники і творці листопадового зриву. Західноукраїнські громадські і політичні діячі. – Вінніпег, 1965. 5. Дністрянський С. О український університет / С. Дністрянський // Дїло. – 16 липня 1907. 6. Нагле внесене п. Романчука и тов. о основане руского університету // Дїло. – 9 (22) падолиста 1901. – С. 1. 7. Плекан Ю. Українські депутати австрійського парламенту (XIX – поч. XX ст.) / Ю. Плекан // Режим доступу: <http://kolomyya.org/histpub/historipub54.htm>. 8. Чорновол І. Юліан Романчук – сеньйор українських політиків / І. Чорновол / Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/ji-librari/lviv2/chornovo.htm>. 9. Observator [Грушевський М.] Справа українського-руського університету у Львові. – Львів: З друкарні НТШ, 1899. 10. Романчук Ю. Моїм виборцям з повітів Калуш-Войнилів, Долина-Рожнятів-Болеків, Бїбрка-Ходорів справозданє з моєї посольської діяльності в роках 1901–1907 / Ю. Романчук. – Львів, б.р. – С. 6. 11. Romanczuk J. Die Ruthenen und ihre Gegner in Galizien // J. Romanczuk. Die Ruthenen und ihre Gegner in Galizien.– Wien, 1902. 12. Центральний державний історичний архів, м. Львів (ЦДАЛ України), ф. 382, оп.1, спр. 5, арк. 9–10. 13. ЦДАЛ України, ф. 382, оп. 1, спр. 41, арк. 1–34. 14. Republik österreich. Parlamentsdirektion (Abt. Parl.Dok./Archiv) Parl. Dokumentation, Archiv und Statistik Wien, Parlament Stenographischen Protokolen des Abgeordnetenhauses. Режим доступу <http://alex.onb.ac.at>. 15. O uniwersytet ruski // Czas. – 1910. – № 309. 16. Wątor A. Działalność Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego w zaborze austriackim do roku 1914. – S.112–116. 17. Pisma polityczne / J.L. Popławski. – Т.2. – Krakow-Warszawa, 1910. – S. 434–435. 18. Качмар В. Питання про створення українського університету у Львові в австрійському парламенті на початку XX ст. / В. Качмар // Львів: місто-суспільство-культура. – Львів, 1999. – С. 224–225. 19. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр.: На підставі споминів / К. Левицький. – Львів: Друк. оо. василян у Жовкві, 1926. – 737 с. 20. Весь світ в українській справі. Подія 12 квітня 1908 року. Київ, 1908. – С. 10–11. 21. Kieniewicz S. Galicja w dobie autonomicznej (1850–1914) / S. Kieniewicz. – S. XLIV–XLV.

Олег Пилипишин

РОЛЬ ЮЛІАНА РОМАНЧУКА В ОСНОВАННІ УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТА ВО ЛЬВОВЕ (КОНЕЦЬ ХІХ – НАЧАЛО ХХ СТ.)

В статтє освещаютя мероприятия предложены Ю. Романчуком в борбє за откритие Львовского университета. Прослеживается сотрудничество политика с известными общественно-политическими деятелями и учеными начала ХХ века относительно основания украинской высшей школы.

Ключевые слова: Восточная Галичина, высшая школа, Юлиан Романчук, Австро-Венгерская империя, Львовский университет.

Oleg Pylypyshyn

JULIAN ROMANCHUK ROLE IN ESTABLISHING UKRAINIAN UNIVERSITY IN LVIV (END OF XIX – BEGINNING OF XX CENTURY)

The article highlights the measures proposed by J. Romanchuk in the struggle for the opening of the Lviv University. Traced cooperation policy with known social and political figures and academics early twentieth century. concerning the establishment of Ukrainian higher education.

Key words: Eastern Galychyna, high school, Julian Romanchuk, Austro-Hungarian Empire, Lviv University.